

יהודה גודמן. **גלות הכלים השבורים: חרדים בצל השיגעון**. חיפה ותל אביב: אוניברסיטת חיפה, ידיעות אחרונות וספרי חמד. 2013. 381 עמודים

שלומי דורון*

בשנים האחרונות אנו עדים לפריחה של מחקרים העוסקים בתופעות שונות בחברה החרדית בישראל. ספרו של גודמן, המשתיך לתחום האנתרופולוגיה הרפואית ומתאר את המתרחש במוסדות המטפלים בבעלי הפרעות נפשיות, מצטרף למגמה זו. גודמן מציג את הדתנוף (religiouscape, כדברי אפדוראי: Appadurai, 1996) במרחב החרדי ומשקף נוף הטרוגני של זהויות וקבוצות, "קהילה של קהילות" (Etzioni, 1996), הנובעים ממרחבים פוליטיים מורכבים שמתקיימים במבנה חברתי מסוים.

מאז הציג פרידמן (1991) את מודל "חברת הלומדים" חשפו מחקרים רבים שדות תרבות חרדיים חדשים. ביניהם, למשל, מחקרים שעניינים מבט כללי על החברה החרדית, על המרחב החרדי ועל עולם הישיבות; מחקרים העוסקים בקבוצות ספציפיות - כלכליות, למשל מעמד הביניים החרדי, או אתניות, למשל מזרחיים וליטאים; מחקרים העוסקים בחינוך חרדי, בפוליטיקה פנימית וחיצונית, בתנועת ש"ס ובמנהיגות חרדית; מחקרים העוסקים בפסיכולוגיה של חולמים, מרפאות וצדיקים, וכאלה הבוחנים תהליכי "חזרה בתשובה" ו"חזרה בשאלה"; מחקרים שנושאים מגדר ואתניות בקרב בעלות תשובה, שוויון בנטל, ועוד נושאים רבים אחרים.

גודמן, המצטרף לכל אלו, בוחן את המתרחש במסגרות חרדיות שמטופלים בהן חרדים הסובלים מהפרעות נפשיות. עיקר דיונו בדרכי הטיפול, והוא עוסק בהן יותר מאשר בסיפוריהם של המטופלים ובביטויי המצוקה שלהם. שתי שאלות פותחות את הספר. הראשונה היא כיצד משפיעה התרבות החרדית על הטיפול; השנייה - כיצד המטפלים החרדים מתייחסים לאתוס החרדי במהלך הטיפול (עמ' 13).

ספרו של גודמן כולל שישה פרקים. הפרק הראשון ("טיפול, חרדים, חרדיות") סוקר סוגיות המפגישות בין טיפול, תרבות וחרדים בישראל. בפרק השני ("בין מסורתיות למודרניות") גודמן דן במסגרות שיקום חרדיות, ובמיוחד בקהילה החסידית "גמילות חסד" ובמפעל השיקומי "חסדי אברהם" (שני השמות בדויים). בפרק השלישי ("הקול השמרני") הוא מתאר את הטיפול כחיקוי חברתי (התערבויות טיפוליות במסגרת הדת); בפרק הרביעי ("הקול החתרני") מתואר הטיפול כהתחדשות דתית (התערבויות טיפוליות במסגרת הדת עם חידושים); ובפרק החמישי ("הקול המהפכני") מוצג הטיפול כערעור חברתי (התערבויות טיפוליות שלא במסגרת הדת, המערערות את הסדר החברתי והדתי הקיים). פרקים אלו מציעים קולות שונים בשדה הנפש החרדי. בפרק האחרון והמסכם נדון הטיפול כביקורת התרבות. הספר כולל גם נספח המתאר את עבודת השדה. בחברה החרדית מתקיימים מעגלי זהות מקבילים. אחד המעגלים האלה הוא ההסתגרות - הסתגרות מפני השפעות מזיקות של החברה החילונית. הדבר נעשה, למשל, באמצעות חינוך נפרד, או באמצעות התנהלות על פי הכוונתם ועצתם של רבנים, מרפאים ורופאים המבקשים לעסוק בטיפול רפואי במנותק מהחברה ה"חיצונית". מעגל זהות אחר הוא ההשתלבות - השתלבות בהיבטים שונים של החברה הישראלית: שירות צבאי במסגרות שח"ר, לימודים

* החוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, המכללה האקדמית אשקלון

ביקורת ספרים

אקדמיים, הצטרפות לשוק העבודה. לעתים חופפים מעגלי הזהות זה את זה: מרפאים ורופאים דתיים וחרדים מקיימים לא אחת דיאלוג עם החברה מבחוץ בבקשם פתרונות לבעיות החיים בתוך החברה החרדית. בבסיסם של מעגלי הזהות מונחות שלוש תמות פסיכו-תרבותיות האופייניות לחברה החרדית: שליטה, עשייה וציות (עמ' 23). אידיאלים חברתיים אלו משפיעים על מחוזות הטיפול הנפשי, משום שהפרעות נפשיות מקשות על הסובל מהן לממש את האידיאלים החרדיים. הטיפול הנפשי מאתגר את הרצוי בחברה החרדית.

ספר מרתק זה מצביע על הקולות השונים המשתלבים בטיפול הנפשי במרחב החרדי: הקול השמרני, ששייך למטפלים ואנשי צוות חרדים המשתדלים לסייע בידי מטופליהם לנסות להגשים את האתוס החרדי הדומיננטי, ומשמשים אפוא סוכנים של המרכז החברתי; הקול החתרני, הרואה בסבל האנושי משאב רוחני ומציע פרשנות ביקורתית לחיים החרדיים ועיצובם מחדש מבלי לנטוש את החרדיות, כחלופה לטיפול הנפשי; והקול המהפכני, שאגב תהליך הטיפול הנפשי מתחזקים בו השיח הפסיכולוגי ודרכי ניהול הרגשות הנובעות ממנו.

מצבי המרגינליות, המציבים את הדמויות גם בעולם החרדי וגם מחוץ לו, ולעתים באף לא אחד משניהם, מגלים אמביוולנטיות מרתקת. מחד גיסא, ניכר הרצון להסתגר בכל מחיר ולשמר את הטיפול הנפשי רק במסגרת חרדית; מאידך גיסא, למרות השימוש בדרכי טיפול ששומרות על כוח ושליטה של "חברת הלומדים", מתחת לפני השטח ניכר ערעור חברתי על הכוח הזה ורצון לשינוי. בין התהליכים הטיפוליים ובין התרבות שבתוכה הם פועלים, קרי האתוס החרדי, מתקיימים יחסי גומלין. הפיצול החברתי בין שלושת סוגי השיח הטיפולי - הפסיכולוגי, הפסיכיאטרי והדתי - מצביע על הטרוגניות של מעמד, אתניות, לאומיות ומגדר. השיחים הטיפוליים מגוונים ומתייחסים לאתוס חברתי משותף באופנים שונים ולעתים אף סותרים, מפרשים אותו ומותחים עליו ביקורת. הרבגוניות והסתירות האלה באות לידי ביטוי לאורך הספר. חלק מהמטפלים ומהמטופלים מתקיימים לצד מדינת ישראל כקהילה נפרדת ומבקשים לשמור את הטיפול בתוך העולם החרדי ולמנוע כל חשיפה לעולם הרפואה החיצוני. לעומתם, אחרים מקיימים דיאלוג עם החברה הישראלית בעוצמות משתנות. אלה מבקשים להישאר חרדים אבל גם להיעזר בתוכניות טיפול חיצוניות וגם לבקר תהליכים פנים-חרדיים.

הספר על פרקיו השונים כתוב בבהירות וברהיטות. הוא מציג תמונה של שילוב בין שימור הכוח לאתגורו, ותורם לדיון בנושאי אנתרופולוגיה של הנפש בעולם החרדי. אולם חסרה בספר התייחסות להיסטוריות של המטפלים: תיאור מפורט יותר שלהם וציון גילם, מוצאם האתני ושייכותם הקהילתית היו מעבים את הסקירה וממקמים אותם במרחב החרדי באופן קוהרנטי יותר. ביקורת נוספת קשורה לעבודת השדה. הבחירה בפרשנות ביקורתית ובזוויות ההסתכלות בטיפול הנפשי החרדי מרתקת; אולם הצבת תיאורה של עבודת השדה בנספח שבסוף הספר פוגמת בעוצמתו. לטעמי, תיאורה של עבודת השדה חייב לפתוח כל ספר שהאתנוגרפיה היא עיקרו. הדבר אינו רק פרשנות מתודולוגית, אלא הוא קריטי במחקר המבקש לתאר שדה מורכב. גודמן כותב כי "לאחר מחשבה החלטתי שאי אפשר ולא רצוי לשלב את כל החומר העיוני והמחקרי העדכני. כתיבה מחודשת כזאת בדיעבד הייתה משנה להבנתי את האותנטיות ההיסטורית של המחקר ושל הממצאים" (עמ' 11); אולם בעיניי, שילובם של חומרים חדשים היה עשוי לחזק את הממצאים ולא לפגום בספר.

גלות הכלים השבורים הוא ספר חובה לפסיכולוגים, לאנשי מדעי החברה ולאנתרופולוגים, וגם לכלל המעוניינים להביט פנימה לעולם החרדי. ייחודו וחשיבותו טמונים בקולות שהוא מביא

ובשיחי הטיפול הנפשי המתוארים בו. ספר זה מראה כי מלבד התסריט הבינארי, המתאר הסתגרות מול השתלבות של חרדים בחברה הישראלית, יש תסריט נוסף של קיום בשני המרחבים: חרדי המבקש להישאר באתוס החרדי הדומיננטי אבל אינו חושש לבקר אותו ולהיחשף להשפעות חיצוניות מסוימות.

מקורות

פרידמן, מ' (1991). *החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים*. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota.

Etzioni, A. (1996). Community of communities. *The Washington Quarterly*, 19(3), 127–138.